

הרב ישראל דנדרוביץ

מגיד שעורי הירושלמי בקול הדף
מח"ס 'הנחמדים מזהב', ערד

הרי אני כבן שבעים שנה

תעלומה של ממש אופפת את גילו האמיתי של רבי אלעזר בן עזריה לעת הכרזתו הידועה 'הרי אני כבן שבעים שנה' ייתכן והפיסקא בבבלי אינה אורגינלית והיא נוספה בתקופה מאוחרת; הירושלמי סותר את דברי עצמו מן הקצה אל הקצה; ושלא גירסאות בספרי הקדמונים בירור מקיף העוסק גם בשער השיבה של ראב"ע לאור הידיעה שרבינו נסים גאון מביא בשם הירושלמי ולפיה היה ראב"ע קירח וחסר שערות

כפשוטו או כמשל

כמעט ואין אנו מוצאים את רבותינו התנאים, חכמי המשניות והברייתות, מתייחסים באופן ישיר לגילם ולמניין שנות חייהם. והנה באחת הפעמים הנדירות שבהם אנו כבר מוצאים תנא המזכיר ומתייחס לגילו בצורה מפורשת הרי שעדיין הנסתר רב על הגלוי, ואין אנו יודעים האם מדובר אכן בגילו האמיתי או שמא אין כאן אלא מליצה בעלמא וגילו האמיתי שונה; ואם אכן זוהי מליצה גרידא, שוב מהו גילו האמיתי?

כוונתנו כאן היא כמוכן להכרזתו המפורסמת של רבי אלעזר בן עזריה: "הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות..." למרות שראב"ע אומר את גילו במפורש 'הרי אני כבן שבעים שנה' הדבר אינו ברור כלל, האם הוא אכן הוא מתכוון לדברים כפשוטם או שלפי האמת הוא היה צעיר יותר מגיל שיבה זה.

מחד גיסא, ניתן לומר שבכך שראב"ע דייק ואמר 'כבן שבעים שנה' הרי שאותה כ' הדמיון מסגירה שהגיל האמיתי הוא שונה, והדמיון לגיל שבעים הוא אינו מחמת אורך שנות חייו עלי אדמות, אלא רק מחמת שהוא היה נראה כזקן וישיש. או שמא ייתכן שראב"ע כן היה בסביבות גיל זה, שנה פחות או יותר וכיוצא בזה, ולכן הוא לא אמר בשפה נחרצת 'הרי אני בן שבעים שנה'.

בוודאי שחכמי אותו הדור ידעו היטב האם ראב"ע הוא אכן בן שבעים שנה או שמא הוא עדיין רק בשנים, אלא שברבות הימים נעלמה הידיעה הברורה, עד כי יש הטוענים שהדבר שנוי במחלוקת בין התלמוד הבבלי לתלמוד הירושלמי. במאמר זה ננסה ללבן את טיבם של השיטות השונות שנאמרו בזה, לצד פרטים היסטוריים מעניינים וחיידושיהם של גדולי הדורות.

בן שמונה עשרה!

בתלמוד הבבלי הדברים מפורשים בשפה ברורה, וכך שנינו²: "אמרה ליה: לית לך חיורתא. ההוא יומא בר תמני סרי שני הוה, אתרחיש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי

1 מסכת ברכות פ"א מ"ה; הגדה של פסח.

2 ברכות דף כח א.

דרי חיותתא. היינו דקאמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני 'כבן' שבעים שנה, ולא 'בן' שבעים שנה".

בן שמונה עשרה שנה היה ראב"ע ביום בו התמנה לנשיאות; וכיוון שאשתו אמרה לו שחסר הוא שערות לבנות כראוי לנשיא, נעשה לו נס והלבינו שערותיו כדי שיראה זקן ובא בימים; וכמניין שמונה עשרה שנות חייו נעשה לו בשערו שמונה עשרה שורות של שערות לבנות.

לפיכך דייק ראב"ע בלשונו ולא אמר: 'הרי אני בן שבעים שנה' אלא אמר זאת בתוספת כ' הדמיון: 'הרי אני כבן שבעים שנה' לסבר את האוזן שלא מדובר כאן בגילו האמיתי כפשוטו, אלא זו בלבד שבזכות שערות הזקנה הרי הוא נראה כבן שבעים שנה, אולם אליבא דאמת הוא צעיר ביותר ואין גילו עומד אלא על שמונה עשרה שנה.

הקטע בבבלי אינו אורגינלי

למרבה הפלא אנו מוצאים כמה וכמה מהראשונים והקדמונים אשר אינם מתייחסים כלל לגירסת הבבלי בעניין זה ואין הם מביאים אלא את דברי הירושלמי שבהם נדון להלן. והגם כי אכן מקובל שדברי הירושלמי מכוונים ומדויקים יותר במעשיות ודברי אגדה של חכמי ארץ ישראל ויש לסמוך עליהם יותר מהבבלי³, מכל מקום התעלמות מוחלטת זו מדברי הבבלי אומרת דרשני.

וכבר עמד על תופעה תמוזה זו הגאון רבי ישראל אייזנשטיין בעל 'עמודי אש' בקונטרסו 'עמודי ירושלים'⁴ המעתיק את דברי הראשונים והוא מתפלא עליהם כנזכר.

ועל כך הוא מעלה פתרון לא שגרתי, המבוסס על דברי המגיה בספר יוחסין [הלא הוא רבי שמואל שולם] הכותב שהקטע הלזה בתלמוד הבבלי אינו פיסקא אורגינלית ומקורית של התלמוד אלא הוא הוספה מאוחרת יותר, בשונה מהפיסקא בירושלמי שהיא מקורית, ולפיכך העדיפו הקדמונים לצטט את הירושלמי ולא את הבבלי.

לצערי לא הצלחתי למצוא ולראות באותיות מחכימות את דבריו אלו של ר"ש שולם המגיה לספר יוחסין, אך זאת מצאתי כיוצא בזה בספר 'כתבי העילוי מראקוב'⁵ המעיר גם כך על דברי הבבלי: "אינו מעיקר הגירסא, אלא מתוספת הגאונים הוא...". וגם בספר זה מעיר המהדיר בשולי הגיליון שהוא חיפש בכל הספרות המתאימה למצוא לכך חבר, ויגע ולא מצא כל ראייה לדבר זה שקטע זה הוא מתוספת הגאונים.

שוב ראיתי להגאון רבי יוסף זכריה שטרן משאוול⁶ שאף הוא מעלה בין דבריו את האפשרות שיש כאן בבבלי הוספות מאוחרות יותר. כך שגם אם הדברים אינם כמסמרות נטועים, הרי שאפילו מחמת הספק ראוי שניתן כאן משקל יתר לעניין זה כפי שהוא נידון בתלמוד הירושלמי.

3 הגהות ר"צ חיות גיטין דף ז א; בעל 'מנחת אלעזר' במאסף 'הכוכב' תשרי תרצ"ז סי' נא.
 4 ברכות פ"ד ה"א - קונטרס זה נדפס הן בספרו 'עמודי אש', לבוב תר"מ, והן בשולי גליון הירושלמי.
 5 'כתבי העילוי מראקוב' לרבי אברהם אליהו פוזניאקוב - קפלן, ירושלים תשכ"ג, עמוד לה.
 6 בפירושו 'זכר יהוסף' על ההגדה, וילנא תרנ"ט, בפיסקא זו.

גיל נמוך יותר

התלמוד הירושלמי⁷, מסכים עם העמדה הנאמרת בבבלי ולפיה לא היה כלל ראב"ע בן שבעים שנה. ויתירה על זאת הוא אפילו מנמיך את גילו של ראב"ע, שבעוד שבבבלי שנינו שהיה בן שמונה עשרה שנה, הרי שהירושלמי כותב: "ומינו את רבי אלעזר בן עזריה בישיבה בן שש עשרה שנה ונתמלא כל ראשו שיבות".

למרבה הפלא, כפי הנראה היה גילו של ראב"ע נמוך אף מהגיל הנקוב בירושלמי לפנינו, שכן רבינו דוד אבודרהם מצטט את הירושלמי בשינוי משמעותי, ואלו דבריו⁸: "אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה. ולא אמר 'בן שבעים שנה' אלא שקפצה עליו זקנה כדאמרינן בירושלמי דברכות שלא היה כי אם בן י"ג שנה, ובשביל שלא יבזוהו כשנתמנה נשיא ושמא לא יהיו דבריו מקובלים נעשה לו נס לכבודו מן השמים ובאו לו י"ג שורות של שער לבן כמנין שניו והיה דומה לאיש שיבה".

הוי אומר: גילו של ראב"ע היה לא יותר מאשר שלוש עשרה שנה! וגם לדעה זו באו לראב"ע שערות הזקנה כמנין השנים, ולכך לא באו לו אלא י"ג שורות של שער לבן. יצוין שישנם עוד מהראשונים⁹ המציינים שרק י"ג שורות באו לראב"ע, ואם גם הם סבורים שמניין השערות תואם את מניין השנים הרי שאף דעתם היא שראב"ע לא היה כי אם בן שלוש עשרה שנה.

גירסאות נוספות

להשלמת הדברים אציין שישנם גירסאות נוספות בדברי הראשונים שמהם עולה מספר אחר למנין שורות השערות הלבנות¹⁰ אלא שהם לא מתייחסים במפורש לגילו של ראב"ע. יש גם גירסא אחרת בירושלמי כלפי גילו של ראב"ע, והיא נאמרת על ידי רבינו נסים גאון¹¹ ור"י בן יקר¹² אשר לגירסתם בירושלמי היה ראב"ע בן שש עשרה שנה.

מסתבר לקבל את הגירסא הקיצונית ביותר לפירוש דברי ראב"ע 'הרי אני כבן שבעים שנה', הלא היא גירסת האבודרהם בדברי הירושלמי שראב"ע לא היה כי אם בן שלוש עשרה שנה, שכן רבים מהראשונים סוברים כמוהו במספר שורות השערות הלבנות.

ועוד מצאנו עדויות קדמוניות המסכימות עם גיל זה, כשהבולט שבהם הוא רבינו הרא"ש¹³: "לפי שקפצה עליו זקנה כדאיתא בירושלמי דברכות שלא היו כי אם בן י"ג שנים באותו היום שמינהו ולראב"ע לנשיאות, ובשביל שלא יבזוהו או שיהיה דבריו נשמעים נעשה לו נס מן השמים ובא לו י"ג שורות של שער לבן כמנין שניו, והיה דומין

7 הן במסכת ברכות, פ"ד ה"א, והן במסכת תענית, פ"ד ה"א.

8 ר"ד אבודרהם בפירושו על ההגדה.

9 ראה כן בספר האורה בפירוש ההגדה, במחזור ויטרי הלכות פסח סי' צה, בארחות חיים ובכלבו.

10 ראה ריטב"א הגורס שנעשו לו שש עשרה שורות, ובכמה מספרי דבי רש"י הגירסה היא שנעשו שנים עשר שורות.

11 רבינו נסים גאון בפירושו למסכת ברכות כו ב.

12 ר"י בן יקר בפירושו להגדה.

13 בפירושו 'פי שנים' על המשנה בברכות.

לאיש שביו כדאיתא בפרק תפילת השחר". ועימו רבינו דון יצחק אברבנאל הכותב כ"ך¹⁴:
 "ועם היותו בחור בשנים, בן י"ג שנה, כדאיתא בירושלמי דברכות".

וכאן יצוין למה שהביא רבי אברהם זכות ב'ספר יוחסין'¹⁵: "ובירושלמי פרק תמיד נשחט
 שהיה בן י"ג שנים", ומהפנייה זו עולה שלא זו בלבד שבמסכת ברכות נמצא כך אלא גם
 בפרק 'תמיד נשחט' שבמסכת פסחים הייתה גירסא שכזאת. ואם כי לפנינו לא נמצא כדבר
 הזה¹⁶, אולם נאמנה עליו עדותו שבירושלמי לפניו כך נכתב¹⁷.

הבבלי והירושלמי לשיטתם

גירסת האבודרהם ודעימיה מאירה לנו באור יקרות עניין נפלא שהעיר עליו הגאון רבי
 צבי חיות¹⁸: "בו ביום שמינו את ראב"ע לנשיא היה אז לדעת חז"ל (בבבלי) בן י"ח שנה,
 ואולם בירושלמי (פ"ק דברכות) על משנת בן זומא מזכירים יציאת מצרים נאמר דהיה
 ראב"ע אז בן שש עשרה שנה. ובעניין הזה יש נפקא מינה גם כן לענין הדין, כי מבואר
 בטור¹⁹ דאין ממנים דיין עד שיהא בן שמונה עשרה שנה. ובתלמודינו אמרו דכל הדינים
 אשר דן יאשיהו מבן שמונה עד י"ח שנה החזיר הממון.

ובטור הביא בשם הירושלמי דמן י"ג שנה ואילך מותר לדיין לדון. אם כן בזה
 הירושלמי לשיטתו הולך, דראב"ע יוכיח דלא היה לדעת הירושלמי בעת שמינוהו לנשיא
 רק בן שש עשרה שנה ועל כרחק דמותר לדון אף קודם בן י"ח שנה, משא"כ לדעת הבבלי
 דראב"ע היה אז באמת בן י"ח שנה אם כן אין ראיה להתיר לדון קודם בן י"ח שנה".

לו היה מהר"צ חיות רואה את דברי האבודרהם הגורס בירושלמי שראב"ע היה בגיל שלש
 עשרה שנה, היה מטיב את דבריו פי כמה וכמה: הן הבבלי והן הירושלמי חיפשו לומר את הגיל
 המינימאלי שיתכן שראב"ע נתמנה בו לנשיאות, וכל אחד לשיטתו היה הולך מאימתי מותר
 לדון, שהבבלי הסובר שמותר לדון רק מגיל י"ח שנה כתב שראב"ע נתמנה בגיל י"ח,
 והירושלמי הסובר שמותר לדון כבר מגיל י"ג שנה כתב שראב"ע נתמנה בגיל י"ג.

בן שבעים לשיבה

כשזוהו הרעיון העומד מאחרי מחלוקת הבבלי והירושלמי, הרי שניתן לתרץ בזה הערה
 נאה שנתחבטו בה המפרשים: אילו היה ראב"ע אכן בגיל שבעים מובן ופשוט מדוע הוא תפס
 ואמר 'הרי אני כבן שבעים שנה', אולם הרי גם הבבלי וגם הירושלמי מסכימים שהוא היה

14 ר"י אברבנאל בפירושו להגדה.

15 במהדו' לונדון תרי"ז הוא בעמוד 40.

16 וכבר העיר על כך בספר 'סדר הדורות' בערך ראב"ע.

17 מה גם שברור שהירושלמי שלפניו היה רחב יותר שהרי העיד (ראה מהדו' לונדון עמוד 151) שהתלמוד
 הירושלמי כולל חמשה סדרים שלמים. ואף ר"ש שולם מהדיר הספר הראשון כותב בהקדמתו (הנדפסת במהדורת
 קושטנטנוא): "דע לך שזה המחבר היה בקי גדול בקי בחדרי התלמוד בבלי וירושלמי... כולם על ציצית לשונו".

ובעיקר העניין, ראה בספר 'אהבת ציון וירושלים' (רטנר, ברכות פ"ד ה"א) שהראה מקום אפשרי שבו הייתה
 כפי הנראה גירסא זו.

18 בספרו 'אמרי בינה' סי' א אות ג.

19 חו"מ סי' ז.

צעיר לימים, ואם כן מדוע תפס ראב"ע כמשל דווקא את גיל שבעים ולא את גיל שמונים למשל²⁰.

אם נאמר שמינויו של ראב"ע היה תיכף ומיד עם הגיל המינימאלי שבו הוא יכול לשמש כדיין, בשנה הי"ח או בשנה הי"ג, הרי שמוכן היטב כי ראב"ע בא להצהיר שלמרות גילו הצעיר הרי הוא משול כדוגמת הגיל הרצוי ביותר להתמנות כדיין, והרי כך כותב הרמב"ם בלפי גיל הדיינים²¹: "וצריך להשתדל ולבדוק ולחפש שיהיו כולן בעלי שיבה", וכבר שנינו במסכת אבות²²: "בן שבעים לשיבה".

הצהיר איפוא ראב"ע שבגיל הצעיר ביותר שבו יכול היה להתמנות כדיין – 'הרי אני כבן שבעים שנה' שזהו הגיל המומלץ ביותר להתמנות כדיין.

לבנים בתוך שחורים

כאן המקום לחדד שאלה שלא מצאתיה נידונה בספרי רבותינו המפרשים: כפי שכבר הזכרנו לעיל הרי שאת בעיית חסרון השערות הלבנות אצל ראב"ע עוררה אשתו לעת אשר ראב"ע בא להמלך בדעתה האם לקבל את הנשיאות, והיא טענה באוזניו: "לית לך חירותא – איך לך שערות לבנות של זקנה, ונאה לדרשן להיות זקן"²³, ואז נעשה לו הנס ונזרקה השיבה בשערותיו.

לכאורה לא ברור מה נתן לו ומה הוסיף לובנם של מספר שורות שערות בעוד שכל שערו היה לכאורה עדיין שחור כעורב. הרי גם אם נסכים עם המספר המרבי שמצאנו לשורות השערות הלבנות, והוא שמונה עשרה שורות כדברי הבבלי, הרי שפשוט לכאורה שורות בודדות אלו בטלים ברוב השערות השחורים, ומה הועיל לו אותם שורות בודדות שנעשו לבנים.

הירושלמי: ראב"ע היה קירח

ההסבר לכך נמצא בפיסקא עלומה בתלמוד הירושלמי, אשר אינו מופיע במפורש בתלמוד לפנינו בדומה לפיסקאות רבות אחרות שנאבדו מעימנו ברבות הימים, וזכינו לאורו בזכותם של בעלי התוספות²⁴ המביאים בשם רבינו נסים גאון²⁵ לאמור בשם הירושלמי שראב"ע היה קירח וחסר שערות.

מתברר שלא רק שערות לבנים היו חסרים לראב"ע אלא שערות בכלל, אלא שמכיוון שנאה לנשיא ודרשן להראות זקן, נעשה לו נס וצמחו לו שורות של שערות לבנות, כך שאכן כל שערו היה לבן כי מלבד השערות שצמחו לו עתה לא היו כל שערות אחרות. או כעין זה, שעם היותו קירח עדיין היו לו שורות בודדות של שיער, ושערות שחורות אלו הם שנהפכו ללבנות.

20 ולהלן עוד נדון בשאלה זו.

21 הלכות סנהדרין פ"ב ה"ו.

22 מסכת אבות פרק ה' מש' בא.

23 רש"י שם.

24 בכורות דף נח א ד"ה חוץ.

25 מתוך ספרו 'מגילת סתרים'.

גם לדברי הירושלמי

לדעתי ניתן לומר זאת גם בדברי הירושלמי הכותב 'ונתמלא כל ראשו שיבות' שאין הכוונה אלא שאותם השערות שהיו בראשו היו לבנות, והדבר מוכרח מכוח אותה קושיה שהבאנו על הבבלי, שהרי מדברי האבודרהם נראה במפורש שדברי הירושלמי שלפנינו חסרים הם במקצת ויש להוסיף בהם שהיו לו י"ג שורות של שערות לבנות²⁶.

ואם כן גם לפי הירושלמי השאלה במקומה עומדת: אם היו בראשו של ראב"ע שורות שערות נוספים, הרי שכיצד אפשר לומר שעל ידי שלש עשרה שורות שערות לבנות היה זה כמו שכל ראשו נתמלא שיבות, אלא בוודאי שמלבד זאת לא היה לראב"ע שערות נוספים מחמת היותו קירח, ומה שאמרו שנתמלא ראשו שיבות היינו שכל שער ראשו, שמנה בסך הכל רק י"ג שורות, נזרקה בו שיבה.

אולי באן זה המקור לכך

ומריש הוה אמינא ששמא דברי הירושלמי הנוכחים הם אכן מקור דברי רבי נסים גאון, שהרי כבר הבאנו שביירושלמי שלפנינו לא מצאנו להדיא דבר זה שראב"ע היה קירח, וכבר התאונן על כך בהגהות 'יפה עינים'²⁷: "בבבא בתרא כתבו התוספות כן בשם בראשית רבה, ולא מצאתי לא בבראשית רבה ולא בירושלמי ונצטערתי על זה עד שראיתי בסדר הדורות שכתב הוא גם כן שלא מצא".

ודמיתי בנפשי שמקור הדברים הוא בירושלמי²⁸ שהיו לו י"ג שורות שערות לבנות, ומצד שני הרי מפורש גם בירושלמי שנתמלא שער ראשו שיבות, אלא על כורחך שהיה קירח מלבד אותם שורות בודדות של שיער.

דברי המהרש"ם מבערזאן

שוב מצאתי להגאון המהרש"ם מבערזאן²⁹ שהביא את דברי ר"נ גאון בשם הירושלמי, וציין על זה שכן הוא בדברי הרמב"ן³⁰ המעתיק את לשון הירושלמי במסכת קידושין שבה מוזכר "רבי אלעזר הקרח"³¹.

26 וכך גם נראה מדברי ר"י בן יקר בפירושו להגדה בהביאו את דברי הירושלמי בתוספת כעין זו.

27 על דברי התוספות בבכורות שם.

28 כפי גירסת האבודרהם.

29 ש"ת מהרש"ם, ח"א סי' קז.

30 יבמות דף עח ב.

31 וראיתי להגרי"ח סופר בספרו 'מנוחת שלום' (חלק יא סי' כז) שציין שגם רבינו שמשון משאנץ בתוספותיו למסכת כתובות (דף כט א) הביא גירסא זו מהירושלמי בקידושין 'רבי אלעזר הקרח'. וסיים שם: "ומה שהביאו התוספות בבי"ב שם בשם בראשית רבה, נראה לי לשער שבכתב יד היה כתוב וביר' דהיינו וביירושלמי [קידושין הנ"ל] ונשתבש לבי"ר, ואחר כך פתחו לבראשית רבה, וברוך היודע".

אלא שלא צדק בהשערותיו זו כיון שבקטעים שנמצאו מתוך הספר 'מגילת סתרים' של ר"נ גאון, ופורסמו במאסף 'תרביץ' (שנה יב עמ' 44) נמצא הקטע שבו מתייחס ר"נ גאון לעניין זה והוא אכן מציין הן את דברי הירושלמי בקידושין, והן כיוצא בזה מדברי המדרש בבראשית רבה, שבשניהם הוזכר בשמו י"ר אלעזר [בן עזריה] הקרח' (ועיין עוד ב'מגילת סתרים' בתוך י"ב נסים גאון - חמשה ספרים ירושלים תשכ"ה עמ' 270 ובהנסמן שם).

והוא מוסיף ומעיר על כך בקושיה נאה: "ולכאורה, לפי זה איך נתמנה לנשיא כיון שהיה בעל מום, ובירושלמי ריש חגיגה מבואר דאין למנות זקן אלא אם כן ראוי לכל הדברים, והא לא היה ראוי לחליצה. אבל ו"ל שהיה קרח והיה לו שערות לאחוריו ולא לפניו, באופן דלא מיחשב מום בכהן".

ותרתי שמעת מינה: חדא, שאין צריך לבוא לידי דיוק על כך שהיה ראב"ע קירח כיוון שכך מפורש בירושלמי במסכת קידושין, כגירסת הרמב"ן; ועוד, שעל כרחנו לא יתכן שקרחו הייתה מוחלטת שהרי זה היה פוסל אותו לנשיאות, אלא עדיין היה לו מעט שערות. והרי זה כדברינו שאין הכוונה כפשוטו שנתמלא כל ראשו בשער שיבות, אלא שהשערות הבודדות שהיו לו הם היו לבנות, ואילו בשאר ראשו היה קירח.

לבן נתמלא כל ראשו

אגב, מבלי להתייחס למכלול הפרטים שהבאנו עד כה, הרי שאם נתמקד במשנת הירושלמי בפני עצמה, ניתן לתרץ את קושייתו של המהרש"ם מבערזאן כיצד יכול היה להתמנות כנשיא בעוד שהירושלמי סובר שהיה קירח, והירושלמי עצמו סובר שאין ממנים קירח לנשיאות, עם גירסת הירושלמי כפי שהיא לפנינו שנתמלא כל ראשו בשער שיבה, ואכן הנס שנעשה לא היה מפני טענת אשתו שאין לו שערות לבנות אלא מפני זה שבהיותו קירח הוא לא היה יכול להתמנות כנשיא.

אולם כאמור מדברי הראשונים הגורסים בדברי הירושלמי שהיו לו רק מעט שורות לבנות, שוב אנו באים לדברי המהרש"ם דלעיל.

דברי הרמב"ם נסתרים מדברי הגמרא

ואם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ליישב בזה קושיה עצומה שנתחבטו המפרשים בדברי הרמב"ם הכותב בפירוש המשניות פירוש שונה לחלוטין מדברי הגמרא, ואלו דבריו: "מה שאמר רבי אלעזר בן עזריה 'הרי אני כבן שבעים שנה' ולא אמר 'בן שבעים שנה', כי לא היה בן שבעים אלא צעיר לימים היה, והיה מרבה לשנות וללמוד ולקרות יום ולילה עד אשר תשש כחו, ונזרקה בו שיבה וחזר כזקן בן שבעים שנה".

וכתב על זה הגאון בעל 'כתב סופר'³²: "ובאמת דברי רמב"ם אלו נגד ש"ס במקומו שחשוב זה לנס שבלילה נעשה לו שורות של שערות לבנות יען שהיה צריך לדבר" – כיצד יכול הרמב"ם לכתוב שלובן שערותיו של ראב"ע בא לו בדרך הטבע מחמת עוצם יגיעתו בתורה, בעוד שבגמרא מפורש שנעשה לו כך בדרך נס לצורך נשיאותו³³.

שני ענייני זקנה

ולפי האמור לעיל נוכל לומר בפשטות דהנה ידוע מחוקי הטבע שעמל המוח ויגיעת

32 בחידושו עה"ת, פרשת וילך.

33 ויעוין שם מה שהביא על כך תירוץ נפלא מאביו רבינו החתם סופר, והוא לו נדפסה בספר 'תורת משה',

פרשת חיי שרה ד"ה זקן ביתו.

המחשבה גורם לנשירת שער הראש, ועד שלעת זקנה ושיבה הדבר מצוי אצל אנשים רבים שנשר כל שערות ראשם והרי הם קרחים מכאן ומכאן³⁴.

כך שייתכן לומר שראב"ע אשר אמר 'הרי אני כבן שבעים שנה' נתכוון על שני ענייני זקנה הנמצאים בשערותיו: הן מה שנקרח שער ראשו, כמו שהביא רבינו נסים גאון בשם הירושלמי; והן שורות השערות הלבנות הבודדות שהיו בראשו כמבואר בגמרא.

נמצא שמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, שדברי הרמב"ם קאי על דברי הירושלמי שראב"ע היה קרח משערות, ועל זה הוא שביאר שקרחתו זו לא באה לו אלא מחמת עוצם יגיעתו בתורה עד שנשר שער ראשו כדרך הזקנים, ואילו הנס המוזכר בגמרא הוא על אותם שורות השערות הלבנות הבודדות שהיו לו שזה נעשה שלא כדרך הטבע לצורך נשיאותו.

כוונתו של הנשר הגדול

ובהקשר לזה מראה מקום אני לך לחידושי של מרנא הנשר הגדול רבי נתן אדלר³⁵, אשר בהגהותיו על המשניות הוא מציין על פירושו של הרמב"ם: "עייין ירושלמי".

המהדיר, הגרצ"ב אויערבאך רבה של הברשטט שבגרמניה ובעל 'נחל אשכול', מסביר שהרמב"ם ראה שדברי הירושלמי סותרים את דברי הבבלי³⁶: "וכשהבין הרמב"ם שאין קבלה אמיתית בפירוש 'הרי אני כבן שבעים שנה' פרוש מדעתו פירוש שלישי שהיה נראה כבן שבעים שנה שתשש כוחו מרוב התמדתו בתורה".

בעקבות פירוש זה, שפך רי"ד במברגר רבה של וירצבורג שבגרמניה ובעל 'יד הלוי' קיתון על פניו של הגרצ"ב א כיצד עלתה בדעתו לפרש כך בנותנו פתחון פה להמפקקים על הקבלה המסורה לנו מחז"ל, ולפיכך הוא מציע פירוש שונה בדברי הנשר הגדול.

את חילופי המכתבים ניתן לראות במאסף 'המעייין'³⁷, אולם לפי דרכנו למדנו שייתכן שהנשר הגדול אשר כל רז לא אניס ליה לא התכוון אלא לדברי הירושלמי שהביא רבינו נסים גאון, והם אכן עולים יפה עם דברי הרמב"ם כמו שהבאנו.

האריך ימים

אלא שכל זה איננו שווה לי כשלנגדי עומדים דברי הירושלמי הסותרים את דברי הירושלמי עצמו שהובאו לעיל מן הקצה אל הקצה. אם מקודם הבאנו שהירושלמי מסכים עם דברי הבבלי שראב"ע היה צעיר לימים; ועוד הגדיל בכותבו שגילו היה נמוך יותר מהגיל הנקוב בבבלי, הרי שלאידך גיסא מצאנו בירושלמי דברים הפוכים לחלוטין.

שכן כך שנינו במסכת ברכות³⁸ על דברי ראב"ע 'הרי אני כבן שבעים שנה' – "אף על פי שנכנס לגדולה האריך ימים, הדיא אמרה שהגדולה מקצרת ימים".

34 השווה למה שאמרו בנייר נט א 'מחמת זקנה נשרו'.

35 שנדפסו בספר 'משנת רבי נתן', פ"פ תרכ"ב.

36 וכפי שנאריך בזה בהמשך.

37 כרך יח גליון ב, טבת תשל"ח.

38 ברכות פ"א ה"ו

והפליאה מצווחת ואומרת דרשני: כיצד יכול הירושלמי ללמוד מדברי ראב"ע שהגדולה מקצרת ימים, כי רק ראב"ע היה יוצא הדופן שהצליח להגיע לגיל שבעים, בעוד שבדברי הירושלמי עצמם ברור מללו שראב"ע באומרו זאת היה בסך הכל בן שלוש עשרה שנה (כגירסת הראשונים), ומה שייך לומר כלפיו שאע"פ שנכנס לגדולה האריך ימים.

בן שבעים שנה כפשוטו

ולגודל התימה גם מצאנו בדברי רבותינו הקדמונים שתפסו כדבר פשוט שבדברי הירושלמי באומרו 'הדא אמרה שהגדולה מקצרת ימים' חולקים על דברי הבבלי הקובע שראב"ע היה צעיר לימים בעת הזאת, ולדעת הירושלמי אכן היה אז ראב"ע בסביבות גיל השבעים.

ולא שמו אל ליבם שאם אין הבבלי והירושלמי יכולים לעלות בקנה אחד הרי שהירושלמי עצמו יקשה במה שהוא סותר את דברי עצמו, שהלא גם הירושלמי סובר שראב"ע היה רק בן שלוש עשרה שנה, וכיצד הוא לומד מכאן שהגדולה מקצרת ימים.

ואלו דברי רבינו אלעזר אזכרי בעל ה'חרדים'³⁹: "אף על פי שנכנס לגדולה האריך ימים – כדתנן 'הרי אני כבן שבעים שנה', ופליגא ברייתא זו אבבלי דסבר דכבן שבעים שנה אמר ביום שנעשה לו נס שהיה בן י"ז [?] שנה וזרקה בו שיבה, דאם כן איך תמה דלא נצח לחכמים אכתי נער הוא באמת. אלא כשהיה זקן בן שבעים שנה ממש אמר משנה זו, כלומר, כל ימי נצטערתי להכריח לחכמי הדור לחייב להזכיר יציאת מצרים בלילות עד שעכשיו דרש בן זומא ונצחום". וכן כתב להדיא הגאון הקדמון בעל 'יפה מראה'⁴⁰ שבדברי הירושלמי חולקים על הבבלי.

וכבר צווח על זה הגאון רבי יוסף שאול נאטאנון⁴¹: "צריך עיון דבבבלי אמרו 'ואהדרו ליה תמני סרי דרי חיוורתא, והיינו...', ואם כן לא מוכרח דהאריך ימים. ומצאנו ביפה מראה שאמר שהירושלמי חולק בזה על הבבלי, ודבריו תמוהים דבירושלמי עצמו בהך מעשה אמרו 'ראב"ע בן ששה עשרה שנה היה ונתמלא כל ראשו שיבות'... דברי הירושלמי כאן צ"ע".

כמה שנים עישר ראב"ע

לא ניתן להתעלם כי אם אכן נקבל את דעת הרואים את דברי הירושלמי כפשוטם שראב"ע האריך ימים, ובהכרותו זו שהייתה ביום מינויו הוא כבר היה בן שבעים שנה, הרי שיתורץ בזה קושינו המפורסמת של רבינו תם על דברי הגמרא המספרת⁴²: "תריסר אלפי עגלי הוה מעשר רבי אלעזר בן עזריה מעדריה כל שתא ושתא", כיצד ייתכן שהיה עושה כך מדי שנה בשנה, בעוד שקיימא לן שאין מעשר בהמה נוהג אחר החורבן, ומינויו של ראב"ע לנשיא היה בסך הכל שנים בודדות לאחר החורבן, ואם היה ראב"ע בן י"ח בעת מינויו הרי

39 בפירושו לירושלמי ברכות שם.

40 יפה מראה' על הירושלמי, קושטא שמיז, ברכות שם.

41 גליון השי"ס' על אתר.

42 שבת דף נד ב.

שלפי החשבון נמצא שהוא בקושי היה יכול לעשר שנה או שנתיים, מגיל המצוות ועד החורבן. אולם אם נאמר שבעת מיניו היה ראב"ע כבן שבעים שנה כפשוטו, הרי שבוודאי היו לו עוד קודם החורבן שנות ארוכות שבהם יכול היה להפריש מעשר בהמה ובטוב ובנעימים.

מדוע לא מינו את רבי אליעזר

אולם מצד שני הסבר זה גם מוביל אותנו לקושיה נאה שאותה הקשה הגה"ק רבי יהושע מדזיקוב⁴³ על פי דברי רבינו חננאל הדין בהערה מחודשת⁴⁴: "למה לא מינו לרבי אליעזר בן הורקנוס ומינו לרבי אלעזר בן עזריה לנשיא שהיה תלמידו", ותיירץ שם: "מפני שהיה זקן מאוד, ותניא בפרק אחד דיני ממונות⁴⁵: אין מושיבין בסנהדרין זקן".

ועל זה מקשה העטרת ישועה דאכן תירוץ זה של רבינו חננאל יצדק לפי שיטת הבבלי שראב"ע היה רך בשנים, ולפיכך העדיפו למנות אותו ולא למנות את רבי אליעזר שהיה זקן, אבל לשיטת הירושלמי שדבריו של ראב"ע 'הרי אני כבן שבעים שנה' הם כפשוטם, הרי ששניהם שקולים הם ומהיכי תיתי העדיפו את ראב"ע מאשר רבי אליעזר.

מה עם הראיות שבבבלי

והנראה לענ"ד בהקדם מה שיש לעיין בדברי הירושלמי שלמד מדברי ראב"ע שהגדולה מקצרת ימים, בעוד שאין כאן ראיה ישירה לכך אלא רק שמכלל הן אתה שומע לאו, ולכאורה היה לו להירושלמי להביא לדבריו ראיות ניצחות יותר, וכאותה ששנינו בבבלי במסכת ברכות⁴⁶: "ואמר רב יהודה, שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם: ... והמנהיג עצמו ברבנות – דאמר רבי חמא בר חנינא: מפני מה מת יוסף קודם לאחיו – מפני שהנהיג עצמו ברבנות", או כמו ששנינו בבבלי במסכת פסחים⁴⁷: "אמר רבי יוחנן: אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה, שאין לך כל נביא ונביא שלא קיפח ארבעה מלכים בימיו".

זאת ועוד אחרת, אם אכן הרבנות מקברת את בעליה כיצד ניצל ראב"ע מגזירה זו ואיך הוא באמת הצליח להגיע עד לגיל של שבעים שנה.

בואו חשבון

והנראה לענ"ד לבאר בזה בהקדם טבא פלפולא חריפתא אשר דבר בקדשו הגאון הקדוש רבי מאיר יחיאל הלוי מאוסטראווצא⁴⁸: "אמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה וכו'. יש לדקדק הלא איתא בירושלמי מסכת ברכות שהיה בן י"ג שנים (אבודרהם) וקפצה עליו

43 'עטרת ישועה' קראקא תרצ"ב, סי' לא.

44 בפירושו למסכת ברכות שם.

45 סנהדרין דף לו ב

46 ברכות דף נה א.

47 פסחים דף פז ב.

48 והובאו הדברים בספר 'מאיר עיני חכמים', מהדורה תליתאי, תשנ"ג. עמוד פא.

זקנה משום כבוד תורתו, עיי"ש. אם כן צריך ביאור למה אמר דווקא 'הרי אני כבן שבעים שנה'.

ונראה לבאר העניין על פי מה שאיתא במסכת שבת⁴⁹ שרצה יצחק אבינו ע"ה לפטור את בני ישראל מן הדין מחמת שאין להם פנאי לחטוא, כי הרי ימי שנות האדם שבעים שנה, על עשרים הראשונות לא נענשין בבית דין של מעלה – נשאר לו חמישים; חציין לשינה – נשאר עשרים וחמשה שנים; חציין לתפילה, אכילה שתיה ועשיית צרכיו – נמצא שלא נשאר כי אם שנים עשר ומחצה שנים שהאדם פנוי, עיי"ש.

והרי ראב"ע ניצל כל שלוש עשרה שנותיו לעבודת השי"ת – נמצא שהרי הוא כבן שבעים שנה שאף שאין לו כי אם כשלוש עשרה שנים, והבן".

הסיבה שיציאת מצרים לא נאמרת בלילות

ותחילה לכל אמרתי לפרש בזה כמין חומר ולתרץ את קושיית האחרונים לשם מה הזכיר ראב"ע את עובדת היותו 'כבן שבעים שנה' בסמוך לכך שהוא לא זכה שתיאמר יציאת מצרים בלילות, שכן בשלמא אם אכן היה ראב"ע בגיל השיבה, ואעפ"כ לא קיבלו את דבריו שתאמר יציאת מצרים בלילות, הרי שיש בזה דבר חידוש ומן הראוי לציין רבותא שכזאת. אולם אם האמת היא שראב"ע היה צעיר לימים ורק היה נראה כזקן, מה החידוש בכך שחכמים לא קיבלו את חידושו, וכי יש עליהם חובה לקבל את דבריו של צעיר לימים ורך בשנים.

ולאמור לעיל ניתן לומר שראב"ע לא בא בדבריו אלו אלא כדי להסביר מדוע באמת לא נתקבלו דבריו שיזכירו יציאת מצרים בלילות, שכל זה הוא מחמת ש'הרי אני כבן שבעים שנה'. שכן כל יסוד הדבר שראב"ע בגיל שלוש עשרה שנה נחשב כאדם בן שבעים שנה הוא רק מחמת זאת שחצי מהיממה של האדם מיועדת עבור השינה, וראב"ע היה יוצא דופן בכך שהוא ניצל גם את זמן השינה עבור העסק בתורה ועבודת השי"ת.

נמצא שרק ראב"ע היה יכול להזכיר יציאת מצרים בלילות כיוון שהוא היה ניעור בלילות ועוסק בתורה ובעבודה, אולם כל אדם מן השורה אינו מחויב להיות ער בלילה כדי להזכיר יציאת מצרים בלילה, ורק מפני כך נחשב ראב"ע בגיל צעיר כל כך כאילו הוא בן שבעים שנה. נמצא שאילו היה חיוב להזכיר יציאת מצרים בלילה, לא היה יכול ראב"ע לומר על עצמו שהרי הוא כבן שבעים שנה⁵⁰.

אשר האריכו ימים

התמדתו המופלגת של ראב"ע בימים ובלילות, עד שבגיל צעיר כל כך כבן י"ג שנים הוא קנה דעת וחכמה כזקן בן שבעים שנה מזכירה לנו את דברי הקינה שבהם הספידו בתלמוד

49 שבת דף פט ב.

50 ולבל יחסר המזג אציין שהגאון בעל 'ישועות יעקב' (או"ח סי' רלא) אף הוא הניח את דברי הגמרא במסכת שבת כיסוד איתן לדרוש נפלא בעניין זה, אלא שבשונה מהגה"ק מאוסטראווצא שהגיע למסקנה על י"ג שנה הרי שמסקנתו של הישועות יעקב היא על י"ח שנה, והוא מטיב להסביר את שיטת הבבלי שהיה ראב"ע בן י"ח שנים, והוא מסיים שם: "והארכתי בזה בדרושים שלי לבאר כמה מדרשי חז"ל על דרך זה והוא מתוק מדבש".

הירושלמי את האמורא רבי בון בר חייא⁵¹: "יגע רבי בון בתורה לעשרים ושמונה שנה מה שאין תלמיד וותיק וכול ללמוד למאה שנה".

המספידים הדגישו שלמרות פטירתו המוקדמת של רבי בון הוא גם זכה לאריכות ימים. הא כיצד, התמדתו המופלגת ביום ובלילה האריכו את ימיו עד כדי כך שהספקיו בתורה היו פי כמה וכמה מיכולתם של תלמידים ותיקים⁵².

ולרעיון זה יש גם מקור איתן בדברי הבבלי⁵³ הדורש את הפסוק⁵⁴: "וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע" – "ימים האריכו שנים לא האריכו". אין מדובר כאן על חיים ארוכים יותר בהיבט הפיזי כי האמת היא ש'שנים לא האריכו'. האריכות ימים מתבטאת בהיבט הכמותי והאיכותי שלה – הימים שלהם היו ארוכים משל כל אדם אחר בניצול הזמן שלהם. הוא אומר מעתה: "אריכות שנים" הכוונה היא לאדם זקן וישיש החי כבר שנים ארוכות בעולם; "אריכות ימים" יכולה להיות גם אצל אדם צעיר ורך בשנים, אלא שימיו מנוצלים עד תום וכל רגע ביממה מנוצל אצלו לתורה ולעבודת השי"ת.

אב בחכמה ורך בשנים

גם הירושלמי המציין שראב"ע 'אף על פי שנכנס לגדולה האריך ימים' אין כוונתו אלא לאריכות ימים מסוג כזה, שכן כידוע העלייה לגדולה מביאה בעקבותיה עיסוק מוגבר בצרכי ציבור אשר בדרך הטבע אמור להטריד את מנוחתו ולהפריע לו להקדיש את עיתותיו לתורה⁵⁵.

אולם ראב"ע היה שונה בכך משאר העולים לגדולה ואצלו הדבר לא הפריע לו להמשיך להקדיש את עיתותיו לתורה ול'האריך ימים', וראיה לדבר שלמרות היותו בסך הכל בן שלוש עשרה שנה הרי שהספקיו התורניים היו 'כבן שבעים שנה'.

נמצא שלא זו שדברי הירושלמי אינם סותרים זה את זה אלא אדרבה הם משלימים האחד את חברו, שכן רק מחמת זה שמצד אחד אנו יודעים שראב"ע היה בסך הכל בן י"ג שנה ומצד

51 ברכות פ"ב ה"ט.

52 במאמרי 'סוד אריכות הימים בתלמוד הירושלמי לאור משנת החסידות' (שפורסם במאסף 'נור התורה' כרך יב) הסברתי את דברי הירושלמי עם מה שכתב כ"ק מרן האדמו"ר האמרי אמת' זיע"א אל החסיד הנודע רבי משה'לי וואלער ז"ל (מכתבי תורה; סימן פב): "מכתביי אני מקבל, ויכול להיות כי בלבך עלי שאינני משיב, דע כי עיתותי ספורות. וזוכרני שהגדת לי בשם רבי סנדר באמץ גי"ו על אמוז"ל כי היה לו אריכות ימים. ואמר דרך צחית כי היום הספיק לו לכל הדברים".

ובאותו ענין ידוע כי בשנת תשמ"ד בעת שהות כ"ק מרן האדמו"ר ה'לב שמחה', בעיר קיסריה, הזכיר בתוך אמרות קדשו כי לאחר הלויית ה'שפת אמת' אמר אביו האמרי אמת' לאחיו רבי משה בצלאל אלטר הי"ד: "לאבא היתה אריכות ימים".

לשמע דברים אלו נרעש רבי משה בצלאל ולא הבין פשר כוונתו: "הרי עוד לא מלאו לאבא ג"ח שנה והיכן אריכות ימיו שלו". הוסיף האמרי אמת' ופירש לאחיו: "אריכות ימים היינו שהיו לו ימים ארוכים. היום התארך אצלו, הרי הוא למד במשך היום הרבה מאוד שיעורים בתורה עם הבנים ועם הנכדים" (לב שמחה' פרשת קרח תרש"ם. ובהרחבה בספר 'ראש גולת אריאל' חלק א עמוד קנ).

53 שבת דף קה ב

54 יהושע כד לא.

55 השווה עם דברי הירושלמי במסכת סנהדרין פ"ב ה"ו.

שני אנו שומעים את הצהרתו 'הרי אני כבן שבעים שנה' אנו יכולים להגיע למסקנא זו ש'אף על פי שנכנס לגדולה האריך ימים' ולומר כי הגם שבכל מקום העלייה לגדולה מקצרת את הימים מחמת העיסוק בצרכי ציבור המבטל מן התורה, שונה היה ראב"ע שהקדיש את כל עתותיו ממש לעסק התורה.

ובזה מסתלקת קושייתו של ה'עטרת ישועה' שאם ראב"ע האריך ימים מדוע לא העדיפו את רבי אליעזר על פניו, כי לא באריכות שנים עסקין הכי אלא באריכות ימים, ולפיכך נבחר ראב"ע שהיה רק בן י"ג שנים ולא רבי אליעזר שהיה זקן ויושב בישיבה.

קיצור ימים ולא שנים

בכך גם מיושב להפליא מה שהערנו על דברי הירושלמי מדוע היה צריך לדחוק את עצמו ולהוכיח שהגדולה מקצרת ימים ממעשה דראב"ע ולא הביא ראיות ניצחות יותר כדרך ששנינו בבבלי שהוכיח זאת מיוסף שמת קודם אחיו ומכך שאין לך נביא שלא קיפח ארבעה מלכים בחייו, שהם ראיות ברורות וישירות יותר.

ולהאמור לעיל אתי שפיר שכן הירושלמי כלל איננו עוסק באותו נידון של הבבלי, שהבבלי אינו דן אלא לגבי זה שהרבנות מקברת את בעליה ומקצרת את 'שנותיו' של האדם, שהעולה לגדולה אינו חי לשנים ארוכות, ועל זה הוא שהוכיח היטב מיוסף שמת בפועל קודם אחיו ומכל נביא שקיפח ארבעה מלכים.

אולם הירושלמי אינו מדבר אלא על 'קיצור ימים' של העולה לגדולה, ואת זה הוא אינו יכול להוכיח מהראיות של הבבלי שכן אין עניינם לזה כלל, ורק מראב"ע הוא שיכול היה להוכיח שהעלייה לגדולה מקצרת ימים.

השנים שראב"ע לא הלך לבית הספר

לצד המהלך שסללנו עד כה, כי לעולם היה ראב"ע בן שלש עשרה שנה בלבד⁵⁶ ואין הכוונה שהיה זקן ובא בשנים, וכל 'אריכות ימיו' התבטאה באיכות ניצול הזמן שלו, הרי שהמפרשים הדנים בדברי הבבלי והירושלמי מעלים אף הם נקודות חשובות, אשר מן הראוי לעסוק בהם כאן כדי להשלים את היריעה.

שאלת חילוקי הגילאים בין התלמודים זוכה לפתרונות מקוריים: רבינו לוי בן חביב בתוך 'קונטרס הסמיכה' המפורסם שלו⁵⁷ כותב שאין כאן מחלוקת כלל, והוא מעלה את הבבלי והירושלמי בקנה אחד:

"תלמודינו שאומר שנתמנה לנשיא בן י"ח שנה, ואולי שגם לדעת הירושלמי היה כן, כי היכי דלא ליפלגו במציאות שני התלמודים. ומאי דקאמר בתלמוד בבלי 'בן שמונה עשרה' הוא מיום שנולד ומאי דקאמר בירושלמי 'בן שלוש עשרה' הוא מיום שהלך לבית הספר כרתנן בן חמש למקרא. ובתלמוד שלנו מנו מיום הלידה י"ח שנים כדי להזכיר הנס שנעשה לו דהו ליה בההוא יומא תמני סרי דרי חיוורתא כמנין שנותיו, אמנם בירושלמי

56 כגירסת הראשונים בירושלמי, או בכל גיל צעיר אחר לפי גירסאות אחרות.
57 והיא לו נדפסה בסוף שו"ת מהרלב"ח.

שלא דקדקו במנין השורות ואמרו סתם נתמלא כל ראשו שיבות לא מנו כי אם מיום שנכנס לבית הספר, שבי"ג שנים שלמד זכה להמנות ראש ישיבה; ואולי שלזה כוונו בלשונם בירושלמי במה שאמרו 'הלכו ומנו את ראב"ע בישיבה בן י"ג שנה'. זה איפשר לומר להסכים בין שני התלמודים דלא ליפלגו במציאות".

החמש שנים שמפרידות בין הגיל הנקוב בבבלי – שמונה עשרה שנה לבין הגיל הנקוב בירושלמי (לגירסת האבודרהם) – שלוש עשרה שנה, הוא החמש שנים שבהם היה ראב"ע רך בשנים ועדיין לא הלך לבית הספר, שרק הבבלי מחשיב אותם ואילו הירושלמי אינו מתייחס אליהם.

עיון בדברי מהרלב"ח

בעל 'עמודי ירושלים' אינו מסכים עם דברי מהרלב"ח והוא כותב על כך: "אמנם לא יצדק זה לפי המבואר בספר הפרדס ובאבודרהם שגם בירושלמי איתא שהיה לו י"ג שורות, אם כן שוב לא יתכן זה".

ולא זכיתי להבין דבריו, שהרי גם אם בירושלמי נאמר שהיה לו י"ג שורות שיער לבן עדיין אין זה סותר את עיקר דברי מהרלב"ח, כיוון שגם על כך אפשר לומר שהשערות הלבנות אף הם היו כמניין השנים מהיום שהלך לבית הספר.

ההערה על מהרלב"ח היא שולית גרידא: הרי כל הגירסא בירושלמי שראב"ע היה בן י"ג שנה היא בדברי הראשונים אשר הם כותבים במפורש גם על מניין השורות, וכיצד הוא כותב שהירושלמי לא דקדק בזה, אולם עצם דברי מהרלב"ח עדיין ניתנים להיאמר.

ובינתיים התייעץ עם אשתו

בספר 'מתא דירושלים'⁵⁸ אף הוא בא להשוות בין שני התלמודים, לפי גירסת הירושלמי שלפנינו: "בן שש עשרה, ובבבלי איתא שמונה עשרה היה. ואפשר דירושלמי חשיב השנים שעברו לו דהיינו כשרצו למנותו כבר עברו לו שש עשרה שנים והלך בשנת י"ז, אמנם עדיין לא נגמר לו זה השנה ובינתיים התייעץ עם אשתו ובתוך כך נשלם זה השנה ונעשה בן י"ח לילך בשנת י"ח, ומיושבים ב' תלמודים".

לצד הדוחק שביסוד התיורץ על כך שהירושלמי מדבר על סוף השנה והבבלי על תחילת השנה, הרי שהשערה זו היא מעט מרוחקת מן המציאות, כיון שהשיג והשיח שהתנהל בין ראב"ע לאשתו מפורש בבבלי, וכמדומני שחילופי הדברים המפורטים שם אינם אורכים שנה שלימה, והבוחר יבחר.

מילתא באפי נפשה

המפרשים גם דנים בסתירת דברי הירושלמי עצמם, אשר מחד גיסא כותב הירושלמי על מה שראב"ע אמר 'הרי אני כבן שבעים שנה' – "אף על פי שנכנס לגדולה האריך ימים, הדא

אמרה שהגדולה מקצרת ימים", ואילו מאידך גיסא כותב הירושלמי: "ומינו את רבי אלעזר בן עזריה בישיבה בן שש עשרה שנה ונתמלא כל ראשו שיבות".

התירוץ המקובל על שאלה זו כי בוודאי גם הירושלמי מסכים שראב"ע התמנה לנשיא בצעירותו, אלא שמלבד זאת הירושלמי מציין כבדרך אגב וכמילתא אגב אורחא שהוא גם האריך ימים למרות שהוא נכנס לגדולה.

וכבר מפורשים הדברים ב'תוספות רבינו יהודה החסיד' בברכות שם: "ובירושלמי קאמר אע"פ שנכנס לגדולה האריך ימים משמע דהיה רוצה לומר דבן שבעים שנה ממש קאמר או שמא מילתא באפי נפשה היא ולא קאי אמילתיה דראב"ע אלא גמיר להו שהאריך ימים".

אימתי הוא הכריז

ומשם יפרד והיה לשני ראשים, כי שני דעות ישנם האם את הכרזתו 'הרי אני כבן שבעים שנה' הוא אמר כשנתמנה לנשיא בהיותו צעיר או שהוא אמר זאת בזקנותו, שכן מפירושו של בעל 'מלאכת שלמה' עולה שהוא אכן אמר זאת בזקנותו 'ולדידיה מאי 'כבן שבעים' דקרוב לשבעים היה, בן ס"ח או ס"ט".

אולם רבים פירשו שהכרזה זו נאמרה בצעירותו, וכמו שאכן נראה מדברי רבינו יהודה החסיד הכותב שדברי הירושלמי על אריכות ימיו של ראב"ע אינה קשורה להכרזתו 'הרי אני כבן שבעים שנה' כיון שבזמן זה הוא היה עדיין צעיר.

נס ליום אחד ולא יותר

ועלה ברעיוני להוסיף נופך על דברי הירושלמי בדבר נאה ומתקבל, ולפרש שהגם שדבריו אלו 'הרי אני כבן שבעים שנה' נאמרו בצעירותו, מכל מקום הירושלמי הוכיח מזה שהוא האריך ימים, ויבואר בהקדם חידוש נפלא שכתב הגה"ק ה'בני יששכר' שכל לובן שערו של ראב"ע לא היה אלא ליום אחד בלבד, ולאחר אותו היום שנתמנה לנשיאות חזר שערו לשחרותו.

וכך כתב בספרו 'והיה ברכה'⁵⁹: "והנראה דדייקו לשון ראב"ע דקאמר 'הרי אני' ו'לא קאמר 'הריני', וביותר היה צודק לכשיאמר 'הנני' הוא להורות שהנס הזה לא היה אלא בו ביום שמינו אותו לנשיא, ואחר כך חזר לקדמותו, והוא נס מופלג שהכל הכירו וידעו שהוא דבר ניסוי מן השמים, לא ע"פ הטבע... וזה לשון 'הרי אני' שאתם רואים אותי כמו שאני, הנה כבר הייתי זקן", ועיי"ש שהוכיח זאת עוד מדיוק לשון הגמרא ודברי הראשונים.

יום הולדתו של ראב"ע

וכפלא על פלא יש להסביר זאת שבדווקא באותו היום נהפך שערו ללבן ע"פ מה שגילה

לנו רבי יוסף חיים מבגדד שאותו היום היה יום הולדתו של ראב"ע⁶⁰: "דקדק לומר 'ההוא יומא' ולא אמר 'ההוא זימנא' דאפשר אותו היום היה יום הלידה שלו והיה לו י"ח שנה שלמים, ולכך הצליח לו לעשות לו נס זה, דידוע שיום הלידה יהיה המזל של האדם חזק בו ומוצלה, על כן נוהגים שכל אדם יעשה יום הלידה יום טוב לעצמו".

ולפיכך רק באותו היום שנתמנה לנשיא והיה גם יום הולדתו היה שערו לבן, אולם לאחר מכן חזר שערו להיות שחור. והנה יש להוסיף שהסיבה שאכן החזיר השי"ת את שערו להיות שחור הוא כדי לרמז לו לבל יחשוב ראב"ע שהנה תיכף ומיד עם עלייתו לגדולה הוא מקבל את סימני הזקנה בהלבנת שערו ויצטער בעצמו שהוא לא יאריך ימים כדרך העולה לגדולה. וכדי להפיס דעתו שלא יצטער אותו צדיק, עשה הקב"ה נס נוסף וחזר צבע שערו לקדמותו ונהיה שחור, לגלות לכל שצפויה לו אריכות ימים כדרך כל אדם צעיר ששערו שחור.

והוא אשר דיבר הירושלמי ודייק את דברי המשנה ששנינו שראב"ע אמר 'הרי אני כבן שבעים שנה' ומכך שהוא דייק בלשונו לומר כך והוא לא אמר 'הריני כבן' או 'הנני כבן' מוכח שנס זה של הלבנת שערותיו לא היה אלא ליום אחד, הוא היום שנתמנה לנשיאות והוא יום הולדתו, וכל מה שהחזיר זאת הקב"ה לשחרות הוא כדי להראות לראב"ע שעתיד הוא להאריך ימים על ממלכתו, ואם כן שפיר דייק מכאן הירושלמי שהגדולה מקצרת ימים ורק ראב"ע הוא שהאריך ימים על ממלכתו.

60 'בן יהודיע' ברכות שם.

על החסד בין אדם לחבירו

מקור המצוה: והנה כל יעודי טובות עוה"ז וכו' על החסד שבין אדם לחבירו וכו' וע"ז באו ברכת עוה"ז.
(אמרי אש בחוקותי)